

VÝVOJ NA ÚZEMÍ ZEMPLÍNA V ZÁVERE NEOLITU

Mária Attresová

Abstrakt:

Súčasný stav poznatkov o danej problematike je aj po uplynutí mnohých rokov od objavenia sa jednotlivých lokalít stále torzovitý. Príspevok sa zaoberá súhrnným prehľadom chronologických záverov jednotlivých bádateľov, ktorí reagovali na neskoroneolitický vývoj na Zemplíne. Súčasťou práce, ktorá bola prezentovaná na doktorandskom seminári, je prehodnotenie dostupného keramického materiálu vybraných zemplínskych lokalít. Keďže časť predstavených výsledkov je už pre iné publikácie odovzdaná do tlače, v tomto príspevku sme sa zamerali na teoretickú rovinu týkajúcu sa súčasného stavu chronologického zaradenia vybraných lokalít: Zemplín-Rétrejáró, Ižkovce, Veľké Raškovce a Malé Raškovce.

Kľúčové slová:

východné Slovensko – neskorý neolit – chronológia – Zemplín-Rétrejáró – Veľké Raškovce – Ižkovce – Malé Raškovce

Abstract:

Development in the Zemplín region in the late Neolithic
The current state of knowledge of late Neolithic Zemplín remains fragmentary, despite the relatively long period that has passed since the discovery of the locations. This contribution provides a comprehensive overview of the chronological conclusions reached by various researchers into late-Neolithic development in the Zemplín region. Previously presented at a postgraduate seminar, the article includes a reassessment of available ceramic material from selected Zemplín locations. As some of the results have been submitted for publication elsewhere, this contribution concentrates on the theoretical level, focusing on the current state of chronological classification for the following locations: Zemplín-Rétrejáró, Ižkovce, Veľké Raškovce and Malé Raškovce.

Key words:

Eastern Slovakia – late Neolithic – chronology – Zemplín-Rétrejáró – Veľké Raškovce – Ižkovce – Malé Raškovce

Úvod

Územie východného Slovenska v období neskoroneolitického vývoja je stále v procese skúmania a snáh o presnejšie definovanie chronologických i priestorových súvislostí. Súčasný stav poznatkov o danej problematike sa opierajú o výsledky starších výskumov, prevažne záchranného, prípadne zberového charakteru. Dnešný stav bádania vychádza z materiálnej náplne známej z nasledujúcich lokalít: 1. Ižkovce (J. Vizdal 1986a; M. Vizdal 1986; 1994; 1998), 2. Veľké Raškovce (J. Vizdal 1973; 1973a; 1986b), 3. Malé Raškovce (M. Vizdal 1994; 1998), 4. Čičarovce B (J. Vizdal 1978; 1980), Čičarovce A (M. Vizdal 1987; 1993; 1994, 1998), 5. Zemplín-Rétrejáró (Andel 1955), 6. Oborín (J. Vizdal 1961; 1962; 1970; Šiška 1968), 7. Hrčel' (Kaminská 1984; 1987; Kaminská-Pelisiak 1991), 8. Egřeš

(Gašaj 1981; Šiška 1968), 9. Tibava (Šiška 1968) – (Obr. 1). Cieľom dizertačnej práce je nanovo prehodnotiť dostupný keramický materiál z týchto lokalít, keďže nedisponujeme výsledkami z nových výskumov, a dať ich do komparácie s novozískanými poznatkami z príslušných území Maďarska a Poľska. V tomto príspevku sme sa zamerali na teoretickú rovinu týkajúcu sa súčasného pohľadu na chronologické zaradenie vybraných lokalít: Zemplín-Rétrejáró, Ižkovce, Veľké Raškovce a Malé Raškovce.

Súčasný prehľad chronologického usporiadania vybraných zemplínskych lokalít

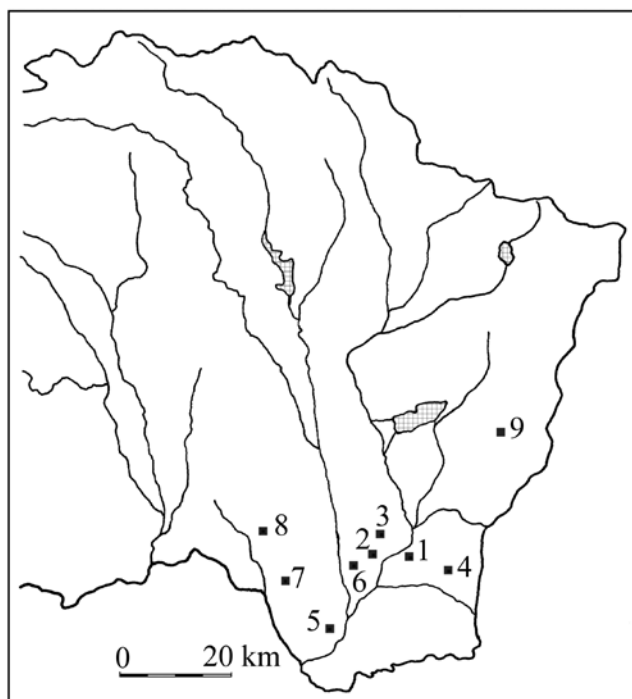
Zemplín-Rétrejáró

Jednou z prvých lokalít, ktorá bola svojou charakteristickou výzdobou na keramike priradená ku klasickej potiskej kultúre, je lokalita Zemplín-Rétrejáró (Andel 1955, 147; Novotný 1958, 22; Točík-Lichardus 1966, 10; Pavúk-Šiška 1980, 147). Jej presné chronologické zaradenie dodnes naráža na odlišné názory autorov.

Najaktuálnejší prehľad k danej téme prináša štúdia J. Pavúka, ktorá z pohľadu najnovších poznatkov poukazuje na viaceré otázky potrebné k riešeniu (viac k tomu Pavúk 2007). Jeho predchádzajúce pozorovania viedli k nasledujúcim záverom (Pavúk 1994, 204; 1996, 125–126). V prechodnej lengyelskej fáze Santovka sa objavujú ušká s malými bradavkovitými výčnelkami. Mali by byť spojovacím prvkom medzi lengyelskou a malickou kultúrou. Zároveň sa dozvedáme, že takéto bradavkovité výčnelky na zobákovitých uškách by mali byť podľa informácie S. Šišku prítomné aj na lokalite Zemplín. Rovnako sú prítomné aj v Čičarovciach (Vizdal 1980, LXVII: 1–6, 8). Ďalšou z podobností týchto dvoch nálezísk je aj prítomnosť rytej potiskej keramiky typu Zemplín, ktorej chronologická príslušnosť ostáva naďalej nejasná (Pavúk 2007, 271–272). Vo svojej chronologickej tabuľke k štúdiu Epilengyel/Lengyel IV umiestňuje J. Pavúk (2000, Tabelle 1) lokalitu Zemplín na rozhranie medzi stupňami Lengyel I a fázou Santovka, prípadne na počiatok fázy Santovka (Tab. 3; Pavúk 2004, Abb. 5; 2007, Abb. 8).

Pri publikovaní nových nálezov z Čičaroviec II (Čičarovce A) videl M. Vizdal (1993, 53) podobnosť keramického materiálu z tejto lokality s lokalitou Zemplín-Rétrejáró. Svoje závery k strednému a neskorému neolitu na východnom Slovensku zhrnul aj vo svojom chronologickom prehľade (M. Vizdal 1998, Tabela 1). Uvádza, že časť materiálu zo Zemplína korešponduje s materiálom skupiny Ižkovce (Tamtiež, 93). Lokalitu Zemplín, mladšiu ako skupinu Ižkovce a zároveň chronologicky paralelnú s lokalitou Čičarovce A, radí na počiatok vzniku potiskej kultúry (Tab. 2).

Autori J. Lichardus a M. Lichardus-Itten (1997, 171–173) vo svojej štúdiu zameranej na lokalitu Čičarovce delia neskorý

Obr. 1. Situovanie lokalít východného Slovenska zo záveru neolitu: 1. Ižkovce; 2. Veľké Raškovce; 3. Malé Raškovce; 4. Čičarovce; 5. Zemplín-Rétrejáró; 6. Oborín; 7. Hrčel'; 8. Egřeš; 9. Tibava.

Abb. 1. Lage der Fundstellen vom Ende des Neolithikums in der Ostslowakei: 1. Ižkovce; 2. Veľké Raškovce; 3. Malé Raškovce; 4. Čičarovce; 5. Zemplín-Rétrejáró; 6. Oborín; 7. Hrčel'; 8. Egřeš; 9. Tibava.

neolit východného Slovenska do piatich časových horizontov. Vytvárajú horizonty: predpotiský, „Vor-Theiss“, charakterizovaný neskorou východnou lineárnou a bukovo-horskou keramikou, a protopotiský, „Proto-Theiss“, ktorý je pokračovaním horizontu Vor-Theiss s prvkami typu Szilmeg a maľovanej keramiky typu Raškovce. Ich päťčlenné triedenie samotného neskorého neolitu (Ia, Ib, II, IIIa, IIIb) začína zaradením lokality Zemplín do prvého stupňa Ia, ktorý patrí potisko-herpálvskej kultúre, čiže na začiatok stupňov Theiss II, Lengyel I, a na začiatok kultúry vypichovanej (Stk IVa) a Samborzec-Opatów. Predchádza mu horizont „Vor-Theiss“ (Tab. 1). Keramický materiál zo Zemplína spájajú s lokalitami Hnojné, Veľké Raškovce a Ižkovce, ktoré radia do obdobia pred objavením sa bielej a červeno maľovanej keramiky typu Csöszhalom-Oborín I (Tamtiež, 166).

Spomeňme ešte poznatok S. Šišku (1968, 62–64), ktorý lokalitu Zemplín hodnotí nie ako reprezentanta najstaršej fázy potiskej kultúry, ale skôr klasickej, už vo svojom rýdzom prejave.

N. Kalicz (1994, 265) považuje Zemplín-Rétrejáró, spolu s Čičarovcami a ďalšími maďarskými lokalitami, za reprezentanta súčasnej klasickej fázy potiskej kultúry. K jeho triedeniu sa ešte vrátíme. Nateraz len zdôrazníme, že objavenie sa potiskej kultúry v týchto oblastiach chápe ako výsledok nejasnej expanzie, pretože tu nezachytávame raný stupeň potiskej kultúry, ale až počiatok klasickej fázy.

Vo svetle najnovších výsledkov z lokality Polgár-Csöszhalom doplníme informáciu k modelovej chronológii maďarských autorov (Raczky–Domboróczki–Hajdú 2007, Fig.

10), kedy lokalitu Zemplín spoločne z Čičarovcami I (mysliac pravdepodobne Čičarovce A), priradujú na počiatok prvého stupňa vývoja tejto lokality (tell aj horizontálne sídlisko Polgár-Csöszhalom I) – (Tab. 5).

Záverom možno konštatovať, že vo svojich pokusoch zaradiť lokalitu Zemplín do chronologického rámca sa zhodujú názory J. Pavúka a M. Vizdala (neberieme do úvahy ich širšie chronologické radenie ostatných stupňov). V ich triedení predchádza lokalite Zemplín nálezisko v Ižkovciach, ktoré sa tu ukazuje ako najstaršie. J. Lichardus, M. Lichardus-Itten, ako aj P. Raczky so spoluautormi považujú Zemplín za chronologicky najstarší, po ktorom nasledujú nálezy z Ižkoviec.

Ižkovce

Z hľadiska chronologického zaradenia sa lokalite v Ižkovciach (J. Vizdal 1986a; M. Vizdal 1986; 1998) venovalo viacero pozornosti. Jej objavenie znamenalo ďalší prínos nielen kvôli výskytu vypichovanej keramiky, ktorá bola v tom čase známa už aj na lokalite vo Veľkých Raškovciach (Vizdal 1973), ale hlavne kvôli prítomnosti nového výzdobného prvku, jemej, trojnásobne rytej špirály, motívu známeho z lengyelských nálezísk. Práve kvôli tomuto javu sa začalo uvažovať o možnostiach šírenia sa lengyelskej kultúry smerom ďalej na východ. Najbližšie analógie k tejto keramike boli J. Vizdalom (1986a) nájdené vo Svodíne, v Nitrianskom Hrádku, v Aszóde a v Samborzci; keramiku z tejto lokality definoval ako severopotiskú starolengyelskú skupinu Ižkovce, ktorá svojou keramickou náplňou chronologicky patrí pred Veľké Raškovce, prípadne aj Zemplín (Tamtiež, 311–312). V súlade s tým dáva M. Vizdal (1998, 92, 94) skupinu Ižkovce za reprezentanta vykryštalizovanej fázy potiskej kultúry a kultúry s vypichovanou keramikou, pripomínajúcu stupeň Lengyel I. Vo svojej chronologickej tabuľke (Tab. 2; M. Vizdal 1998, Tabela 1) umiestňuje skupinu Ižkovce po tzv. postbukovohorskom zemplínskom type Malé Raškovce a pred lokality Zemplín a Čičarovce A.

J. Pavúk (Tab. 3; Pavúk 2000, Tabelle 1) považuje lokalitu Ižkovce za chronologicky staršiu ako Zemplín-Rétrejáró, ale zároveň mladšiu ako zásah kultúry Malice. Prvotne považoval lokalitu Ižkovce za doklad šírenia sa lengyelskej kultúry (z oblasti Aszódu, Svodína a Kolár) východným smerom do Potisia, na bývalé územie bukovo-horskej kultúry (Pavúk 1996, 120). Aktuálne však vylučuje tento priamy zásah lengyelskej kultúry (Pavúk 2007, 265), pretože sprievodným keramickým tvarom k rytej špirálovitej výzdobe, aká sa našla v Ižkovciach, je typický lengyelský pohár, a ten v Ižkovciach chýba. Taktiež uvádza, že ani na neďalekom plochom sídlisku v Polgár-Csöszhalome sa bežne takéto lengyelské poháre nevyskytujú, sú tam iba importom. Nálezisko Ižkovce navrhuje ďalej podrobne skúmať, a to najmä v súvislosti so sídliskom v Polgár-Csöszhalome. Nateraz sa javí ako samostatná kultúrna jednotka v rámci severného Potisia (Tamtiež, 265).

Z pohľadu vypichovanej keramiky hodnotí východoslovenské nálezy M. Zápotocká (2004). Materiál s vypichovanou výzdobou z Ižkoviec datuje do mladšieho stupňa fázy IVb (mysliac pravdepodobne mladší stupeň IVa, ako je znázornené aj na súvisiacej tabuľke v článku – pozn. autorky) kultúry s vypichovanou keramikou (Tab. 4). Spolu s lokalitou Veľké Raškovce by teda mali Ižkovce reprezentovať rozhranie medzi stupňami IVa a IVb. Súbežnosť lokality Ižkovce so skupinou

Tab. 1. Chronologický vývoj pre záver neolitu (podľa Lichardus–Lichardus-Itten 1997, upravené).

Tab. 1. Chronologische Entwicklung für das Ende des Neolithikums (nach Lichardus–Lichardus-Itten 1997, modifiziert).

CHRONOLÓGIA:					
Südwest. Slowakei		Ost-Slowakei	Süd-Ungarn	Böhmen	Kleinpolen
Pavúk:	Točík/Lichardus/Vladár:				
Phase MORAVANY	TOPOEČANY-SZOB	PROTO-TISZAPOLG./ IIIb	THEISS III	STK V	PLESZÓW
LENGYEL II	LENGYEL III	ČIČAROVCE/SN IIIa		STK IVb	
Phase SANTOVKA	LENGYEL II	V. RAŠKOVCE/SN II			MALICE
		IŽKOVCE/SN Ib	THEISS II		
LENGYEL I	LENGYEL I			STK IVa	
		ZEMPLÍN/SN Ia			SAMBORZEC- OPATÓW
PROTO- LENGYEL	LUŽIANKY	PROTO-THEISS	THEISS I	STK III	STK III
				II	
PRE-LENGYEL	VOR-LENGYEL	VOR-THEISS		STK I-Šárka	VOR- LENGYEL

Samborzec-Opatów by podľa jej názoru mohol dokladať nález hrnca s vydutým golierom pod okrajom (Tamtiež, 44).

Podobne definovali Ižkovce aj autori J. Lichardus a M. Lichardus-Itten (1997). Vo svojom päťstupňovom triedení pre neskorý neolit radia Ižkovce do druhého neskoroneolitického stupňa Ib (Tab. 1), ktorý charakterizuje potiská rytá a herpályska čiernomaľovaná keramika. V tom čase, ako uvádzajú, by mali prichádzať z oblasti Malopoľska na územie východného Slovenska prvé vplyvy lengyelskej (Lengyel I) a vypichovanej (stupeň IVa) keramiky (Tamtiež, 172). Avšak, ako zdôrazňuje M. Zápotocká (2004, 43), dnes už nemožno súhlasiť s názorom o šírení sa lengyelskej kultúry na územie východného Slovenska z Malopoľska, pretože je tam zastúpená iba importmi lengyelskej keramiky.

V súvislosti s novými výskumami na lokalite Polgár-Csöszhalom je potrebné spomenúť nález zoomorfnej pokrievky (Raczky et al. 2002, 843, fig. 9:6), ktorá má presné analógie práve v Ižkovciach (Pavúk 2007, 266, Obr. 3; Vizdal 1986a, Abb. 3:1). P. Raczky (1992, 85) sledoval v Polgár-Csöszhalome, v Ižkovciach i na ďalších maďarských lokalitách (Monosbél, Hernádcece, Gönc) zásah lengyelskej kultúry do Potisia. Ižkovce sú datované na úroveň fázy Polgár-Csöszhalom I (Raczky–Dómboroczki–Hajdú 2007, Fig. 10) – (Tab. 5).

Zmeny v neskoroneolitickom vývoji pre horné Potisie klasifikuje N. Kalicz (1994), ktorý vytvára päť vývojových fáz. Prvú fázu nazýva včasnou klasickou fázou potiskej kultúry a okrem iných maďarských nálezísk tam zaradil už vyššie spomenutý Zemplín spolu s Čičarovcami. Druhú fázu reprezentuje lengyelská kultúra vo svojom stupni Lengyel Ia, kam patrí i lokalita Ižkovce. Pri treťom stupni vytvára kultúru Raškovce-Lengyel, kam umiestňuje lokalitu Veľké Raškovce. Štvrtú fázu nazýva Csöszhalom-Čičarovce, typ herpályskej kultúry, kam patria Čičarovce. Poslednou fázou je proto-tiszapolgárska fáza s lokalitami Egřeš, Hrčeľ, Lúčky, Žbince, Oborín, Tibava a Veľké Raškovce. Ako sme už uviedli vyššie, podľa N. Kalicza

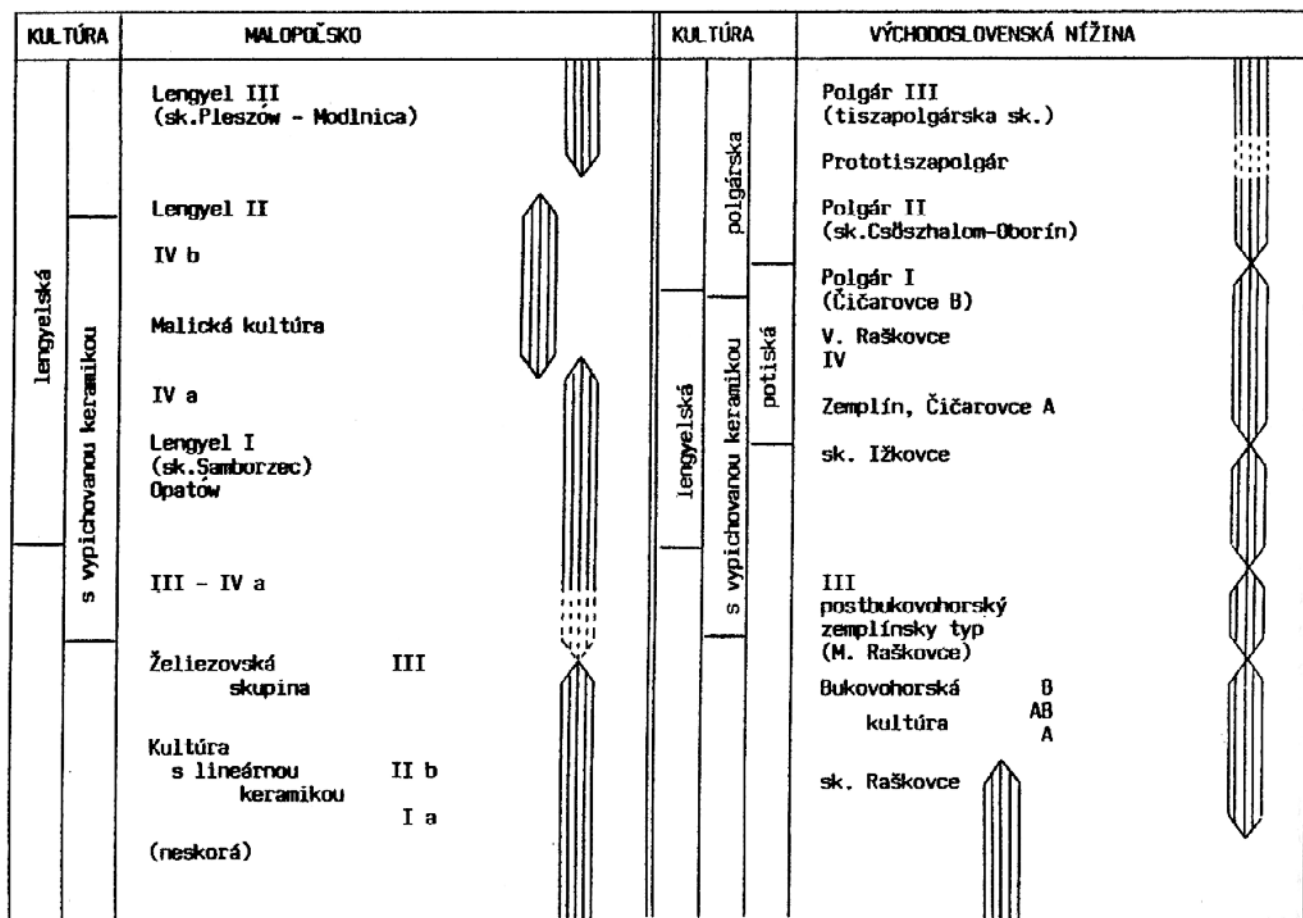
patrí lokalita Ižkovce lengyelskej kultúre, stupňa Lengyel Ia. Domnieva sa, že lokalita Ižkovce nepredstavuje izolované nálezisko lengyelskej kultúry vo východnej oblasti, ale spolu s ďalšími maďarskými lokalitami (Mónosbél, Meszes, Hernádcece, Gönc) by mohli vytvárať reťaz lokalít, ktoré nejakým spôsobom patria do okruhu karpatskej lengyelskej kultúry, čo by mohli v budúcnosti podporiť aj nové výskumy na strednom Slovensku a v severomaďarskom Stredohorí (Tamtiež, 266–267). Ižkovce hodnotí ako lokalitu, kde došlo k zlúčeniu viacerých kultúr, a to nielen lengyelskej, ale aj kultúry s vypichovanou keramikou prenikajúcou zo severu a potiskej z juhu (Tamtiež, 268).

Z pohľadu poľských bádateľov je lokalita Ižkovce hodnotená ako nálezisko s keramickým materiálom podobným skupine Samborzec-Opatów (Kaczanowska–Kozłowski 2006, 25; Kaczanowska–Kozłowski 1994, 96; Kamińska–Kozłowski 1990, 24). Prevláda názor, že práve z Ižkoviec, ako aj z novo skúmanej lokality v Polgár-Csöszhalome, sa mohli šíriť lengyelské a potiské prvky smerom do Malopoľska, práve do skupiny Samborzec-Opatów (Kaczanowska–Kozłowski 2006, 34; Kozłowski 2004, 17–18). Pôvodný názor o šírení lengyelskej kultúry do Malopoľska z oblasti Moravy severnou cestou, cez horné Povislie, sa už dnes vidí ako neopodstatnený (Kozłowski 2004, 18).

Pri chronologickom zaradení Ižkoviec do rámca neskoroneolitického vývoja sa názory bádateľov približne zhodujú. Viac odlišností možno sledovať pri celkovom pohľade na pôsobenie z/do ostatných kultúr, ako napríklad šírenie sa lengyelských vplyvov do tohto východného prostredia.

Veľké Raškovce

Objavenie sa vypichovanej keramiky v priestoroch východného Slovenska na lokalite vo Veľkých Raškovciach (Vizdal 1973; 1973a; 1986b) bolo prínosom pre poznanie šírenia sa nových vplyvov z územia Malopoľska. Charakter vypichovanej výzdoby bol J. Vizdalom (1973a, 99) rámcovo zaradený do III., ale najmä do IV. fázy kultúry s vypichovanou keramikou.

Tab. 2. Chronologický vývoj v neolite (podľa Vizdal 1998).

Tab. 2. Chronologische Entwicklung im Neolithikum (nach Vizdal 1998).

Keramický inventár zastúpený lengyelskými, potiskými a malickými formami bol neskôr M. Vizdalom (1998, 94–95, Tabela 1) bližšie definovaný a presnejšie zaradený do stupňa IVa kultúry s vypichovanou keramikou.

Medzičasom hodnotilo keramikou z Veľkých Raškoviec viaceru autorov. Aktuálne, z pohľadu vypichovanej výzdoby, definuje túto lokalitu M. Zápotocká (2004a). Vo svojom príspevku o vzťahu českej skupiny kultúry s vypichovanou keramikou k malopoľskej skupine Samborzec-Opatów umiestňuje Veľké Raškovce na rozhranie fáz IVa a IVb, ale najmä do stupňa IVb kultúry s vypichovanou keramikou, a zároveň súbežne s existenciou kultúry Malice v Malopoľsku (Tab. 4). Veľké Raškovce chronologicky nasledujú po Ižkovciach a Malých Raškovciach a predchádzajú lokalite Oborín (Tamtiež, 44).

Podľa už vyššie uvedeného päťstupňového triedenia autorov J. Lichardusa a M. Lichardus-Ittena (1997), zastupujú Veľké Raškovce II. časový horizont neskorého neolitu. Rovnako ako aj pri Ižkovciach, aj tu (dnes už nesprávne) predpokladali prenikanie lengyelskej keramiky z Malopoľska. Lengyelská kultúra tu bola zastúpená vo svojom stupni Lengyel II (použitie triedenie J. Lichardusa, J. Vladára a A. Točíka). Súčasne existovala v Malopoľsku neskorá fáza skupiny Samborzec-Opatów a na ňu nadväzujúca malická kultúra. V Čechách bola zastúpená kultúra s vypichovanou keramikou v stupni IVb. Rovnako pokračoval

vývoj potiskej a herpálskej kultúry v Potisí (Tab. 1; Lichardus–Lichardus-Itten 1997, 172, Abb. 16, 22). Vo svojej štúdiu uvádzajú: „In dieser Zeit tritt im ostslowakischen Raum erstmals Keramik mit weißer Bemalung auf.“ (Lichardus–Lichardus-Itten 1997, 172; Preklad citácie: „V tom čase sa prvýkrát vyskytla v priestore východného Slovenska bielomaľovaná keramika.“) Avšak biele maľovanie nie je známe na keramike z Veľkých Raškoviec. Poznáme ho až v nasledujúcom stupni z Čičaroviec. Správne poznamenala M. Zápotocká (2004, 44), že vyobrazenie črepov na tabuľke 7 (Lichardus–Lichardus-Itten 1997, Taf. 7) nepochádza z Ižkoviec, ale z Veľkých Raškoviec (J. Vizdal 1986b, obr. 6, 7). Rovnako aj ďalšie vyobrazenie (Tamtiež, Abb. 14) tam nie je z Veľkých Raškoviec, ako uvádzajú, ale z Ižkoviec (J. Vizdal 1986a, Abb. 4).

N. Kaliczom (1994, 268–270, Abb. 1) zavedená kultúra Raškovce-Lengyel zahŕňa okrem lokality Veľké Raškovce aj maďarské lokality Hernádcéce, Gönc, Zalkod a Meszes. Táto novozavedená kultúra, ktorá má mať pôvod v Malopoľsku, existuje podľa N. Kalicza súbežne s kultúrou Malice, včasnou fázou klasickej potiskej kultúry a lengyelskou kultúrou (stupne Lengyel Ib až Lengyel II).

Vo svojom príspevku poukazuje J. Pavúk (2007a) na prítomnosť nádoby s prstencovitým vydutím na hrdle vo Veľkých Raškovciach (Tamtiež, Obr. 4:3; J. Vizdal 1986b, obr. 6:2). Tento prvok, považovaný za charakteristický znak skupiny

Tab. 3. Chronológia neskorého neolitu (podľa Pavúk 2000; 2004, upravené).

Tab. 3. Chronologische Entwicklung des Spätneolithikums (nach Pavúk 2000; 2004, modifiziert).

Böhmen	Südwest. Slowakei	West-Ungarn	Nördl. Theissgebiet
STK V	LENGYEL II	LENGYEL II	OBORÍN-CSÖSZHALOM II
	Pečeňady	Z-Mekenye	Zalkod
	Phase	Mórógy	
STK IVb	SANTOVKA	Zengövárkony 3	ČIČAROVCE-CSÖSZHALOM I
	Nitr. Hrádok		Zemplín
	Svodín 2	Zengövárkony 2	Ižkovce Gönc
	B		
STK IVa	LENGYEL I	LENGYEL I	Csöszhalom (Flachsiedl.)
	A		
	Svodín 1	Zengövárkony 1	
			?

Tab. 4. Chronologický vývoj v neolite (podľa Zápotocká 2004, upravené).

Tab. 4. Chronologische Entwicklung im Neolithikum (nach Zápotocká 2004, modifiziert).

Böhmen	Südwest. Slowakei	Ost-Slowakei	Kleinpolen
StK V	Lengyel II	Oborín	Malice
StK IVb	Santovka	Veľké Raškovce	Malice
StK IVa	Lengyel I	Malé Raškovce, Ižkovce	Samborzec-Opatów
StK III		Bükk – Malé Raškovce?	Zseliz – StK III?

Samborzec-Opatów, čiastočne prítomný ešte aj v kultúre Malice (Kaczanowska–Kozłowski 2006, 33), dáva za spojovací článok nasledujúcim kultúrnym jednotkám: kultúre s vypichovanou keramikou vo fáze IVb, skupiny Samborzec-Opatów, nálezom z Veľkých Raškoviec a z plochého sídliska v Polgár-Csöszhalome (Pavúk 2007a, 266–267, Obr. 4). Dnes možno doplniť, že tento typ nádoby je početne zastúpený aj na lokalite v Ižkovciach. Vo Veľkých Raškoviach bolo spolu zachytených 8 zlomkov pochádzajúcich z tohto typu nádob. Poukázaním na výskyt týchto nádob vo Veľkých Raškoviach chce autor upozorniť i na ďalšiu skutočnosť. Skupina Raškovce-Lengyel, zavedená N. Kaliczom (1994, 268–270), by mala byť súčasťou s maďarskými lokalitami Gönc a Zalkod. Avšak práve výskyt nádob s prstencovitým vyduťím vo Veľkých Raškoviach by mohol podľa J. Pavúka (2007a, 265) dokazovať starší charakter tejto lokality. Takisto tento autor nevidí podobnosť keramiky lengyelského rázu zo Zalkodu a Göncu s keramikou vo Veľkých Raškoviach (Tamtiež, 265). Čo sa týka prítomnosti vypichovanej keramiky vo Veľkých Raškoviach, nepovažuje J. Pavúk (1996, 123–124) tieto nálezy za importy z malickej kultúry, ale skôr za doklad prenikania menších skupín tejto kultúry na územie Zemplína.

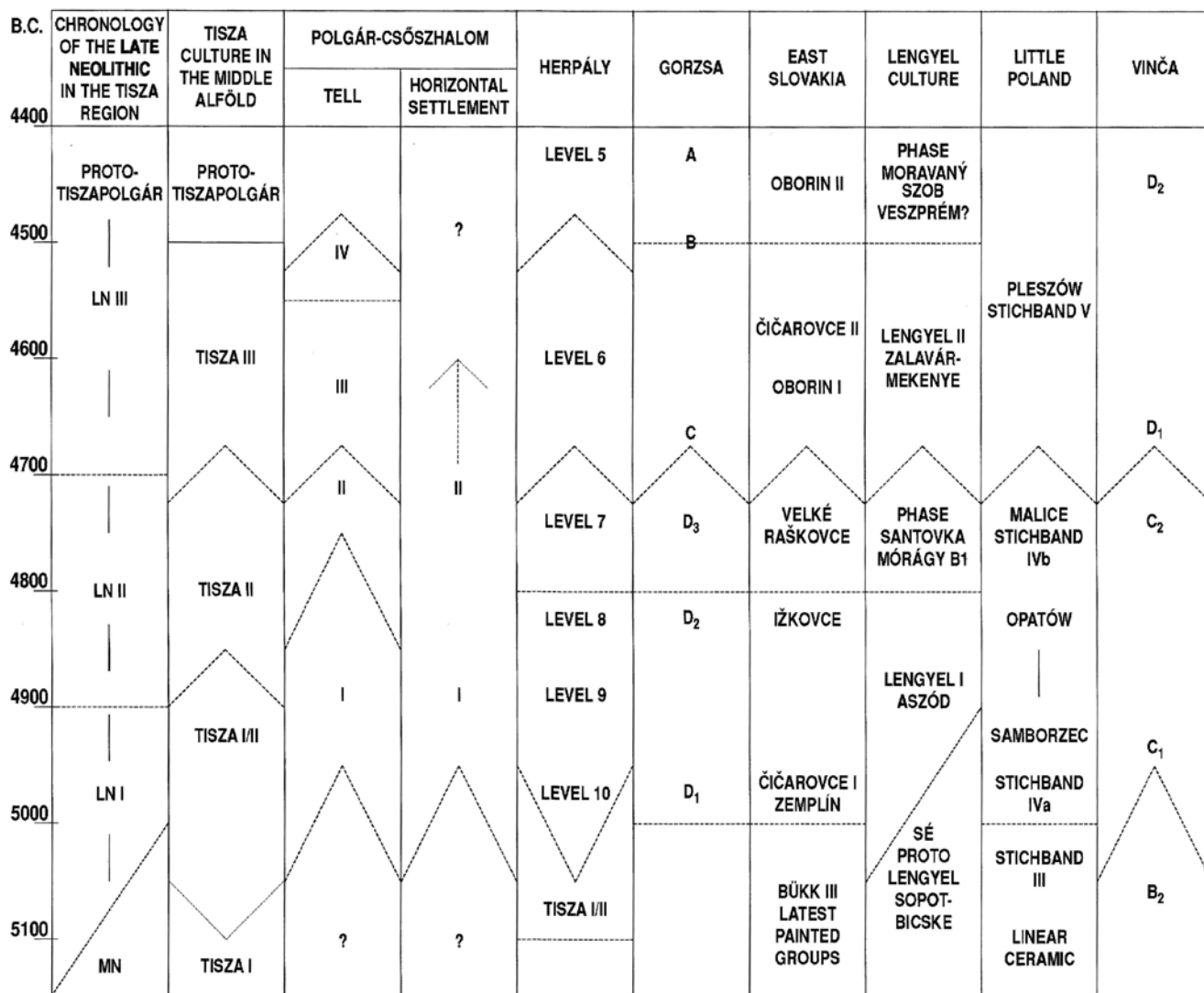
Výskyt izolovaných nálezov malickej kultúry na východnom Slovensku potvrdzujú i poľskí autori (Kaczanowska–Kamieńska–Kozłowski 1986, 112–114; Kadrow 2006, 64; Kamieńska–Kozłowski 1990, 24). Rovnako prijímajú názor

o prúde menších malických skupín na východné Slovensko (Kaczanowska–Kamieńska–Kozłowski 1986, 112; Pavúk 1996, 123–124), čo sa prejavilo na lokalite vo Veľkých Raškoviach, ktorú považujú za reprezentanta včasnej malickej kultúry. Na inom mieste uvádzajú, že sa tam vyskytuje keramický materiál samborzeckého typu, spolu s potiskovou keramikou (Kamieńska–Kozłowski 1990, 24).

Nálezy z Veľkých Raškoviec sú autormi radené raz na úroveň skupiny Samborzec-Opatów, inokedy na úroveň kultúry Malice. Jednotné je definovanie vypichovanej keramiky v rámci stupňa IVa, prípadne IVb. Odlišné sú názory v otázke genézy šírenia sa lengyelskej kultúry do týchto miest.

Malé Raškovce

Posledne skúmaná lokalita v Malých Raškoviach (Vizdal 1994; 1998) prispela svojim keramickým inventárom k rozšíreniu nálezisk s vypichovanou keramikou na Zemplíne. V rámci Ižkoviec a Veľkých Raškoviec by mali Malé Raškovce zaujať najstaršiu fázu kultúry s vypichovanou keramikou, jej III. stupeň (Vizdal 1998, 93–94, Obr. 2:4–6). Autor na lokalite zachytáva doznievajúcu fázu bukovo-horskej kultúry (Tamtiež, Obr. 2:1–3) a skupiny Szakálhát (Tamtiež, Obr. 2:2), čo viedlo k zavedeniu tzv. postbukovo-horského zemplínskeho typu. Zároveň by táto lokalita mala synchronizovať s Protolengyelom na západnom Slovensku (Tab. 2).

Tab. 5. Chronologický vývoj v neolite (podľa Raczky–Domboróczki–Hajdú 2007).

Tab. 5. Chronologische Entwicklung im Neolithikum (nach Raczky–Domboróczki–Hajdú 2007).

Vypichovanú keramikou z Malých Raškoviec klasifikovala i M. Zápotocká (2004). Hoci poukazuje na torzovitú publikovaného materiálu, vysokú hruškovitú nádobu (Vizdal 1998, Obr. 2:6) datuje s rezervou ešte do III. fázy vypichovanej keramiky, ale ďalšie dva publikované zlomky (Tamtiež, Obr. 2:4–5) by priradila skôr do mladšieho stupňa. Vo svojich chronologických záveroch s neistotou umiestňuje vypichovanú keramikou z Malých Raškoviec na koniec III. fázy, skôr však do stupňa IVa, podľa kritérií platných v centrálnej oblasti kultúry s vypichovanou keramikou (Tamtiež, 44).

J. K. Kozłowski (2004, 17–18) sa venuje otázke pôvodu vypichovaného ornamentu v skupine Samborzec-Opatów. Keďže lengyelská kultúra sa do Malopoľska dostáva z Potisia, čiže z východného okruhu lengyelskej kultúry, autor uvažuje aj o možnosti príchodu vypichovaného ornamentu práve touto cestou, a nie cestou severnou. Malé Raškovce, a teda III. fáza vypichovanej keramiky tam zachytená, by mohla podľa neho tento názor podporiť, pretože v Malopoľsku sa tento starší

stupeň v tom čase ešte nevyskytoval. Túto tézu by nepodporil názor M. Zápotockej (2007, 212) o hľadani pôvodu skupiny Samborzec-Opatów a kultúry Malice v centrálnej časti rozšírenia vypichovanej keramiky. Dnes by to mohla podporiť aj informácia o nízkom zastúpení vypichovaním zdobenej keramiky na lokalite v Polgár-Csöszhalome, a v Maďarsku vôbec, z ktorej analógie nachádzame aj na území Malopoľska.

Záver

Zosumarizovaním posledných uverejnených chronologických štúdií zverejnených od viacerých autorov (Lichardus–Lichardus–Itten 1997, Abb. 16, 22; Pavúk 2000, Tabelle 1; 2004, Obr. 5; Raczky–Domboróczki–Hajdú 2007, Fig. 10; Vizdal 1998, Tabela 1; Zápotocká 2004, 44; a ďalší) možno pozorovať, že dochádza k vzájomným odlišnostiam v ich záveroch. Správne chronologické zaradenie zemplínskych lokalít je momentálne závislé na výskumoch v susedných krajinách. Autori sa spoločne zhodujú, že hlavným problémom je nedostatočný

výskum. Pre naše územie je ale potrebné zdôrazniť aj odlišný charakter podložia, ktorý vplýval na vznik osídlenia. Vzájomný kontakt a ovplyvňovanie sa existujúcich kultúr sa odrazil v materiálnej náplni. V súčasnosti prebieha spracovávanie materiálu vybraných lokalít Zemplína dôležitých pre poznanie tejto etapy vývoja. Časť výsledkov získaných pri opätovnom spracovaní keramického materiálu je už pripravená pre tlač (Attresová 2007; v tlači), časť ostáva vo fáze vyhodnocovania, preto sa už k tomu na tomto mieste nevyjadrujeme. Výraznú medzerovitost' cítime či už v tom, že často vychádzame z výskumov starých niekedy aj 50 rokov, ako aj v tom, že nedisponujeme novými výskumami a aktuálnymi rádiokarbonovými dátami z tohto časového obdobia. Pre východné Slovensko sú známe datovania len zo staršieho, stredného neolitu a z prototiszapolgárskej fázy (Kaminská 2007). Rovnako by bolo vhodné venovať sa aj otázkam polgárskeho kultúrneho okruhu, ktoré naposledy v početných štúdiách rozpracoval S. Šiška.

Zoznam literatúry

- ANDEL, K., 1955: Výsledok archeologického prieskumu na zemplínsko-užskej nížine v rokoch 1953–1954. In: Vlastivedný sborník, I., 144–171. Košice.
- ATTRESOVÁ, M., 2007: Problematika neskoroneolitických kultúr na Zemplíne. Neubl. diplom. práca, Bratislava: Univerzita Komenského.
- v tlači: Comments on the Late Neolithic development in East Slovakia. In: PANTA REI. Studies in chronology and cultural development of the SE Europe in Earlier Prehistory presented to Juraj Pavúk on the occasion of his 75th birthday (edícia katedry archeológie) (Kalábková, P. – Kovár, B. – Pavúk, P. – Šuteková, J., edd.).
- GAŠAJ, D., 1981: Mladoneolitické sídliskové nálezy z Egreša, *Historica Carpatica* 12, 289–315.
- KACZANOWSKA, M. – KAMIENSKA, J. – KOZŁOWSKI, J. K., 1986: Kontakte zwischen der Lengyel-Kultur und der Kultur mit Stichbandkeramik in Südpolen. In: Internationales Symposium über die Lengyel-Kultur, 95–120. Nitra–Wien.
- KACZANOWSKA, M. – KOZŁOWSKI, J. K., 1994: Zur Problematik der Samborzec-Opatów-Gruppe. In: Internationales Symposium über die Lengyel-Kultur 1888–1988, 85–103. Brno–Łódź.
- 2006: Grupa samborzecko-opatowska. In: Dziedzictwo cywilizacji naddunajskich: Małopolska na przełomie epoki kamienia i miedzi (Kaczanowska, M., ed.), 23–36. Kraków.
- KADROW, S., 2006: Kultura malicka. In: Dziedzictwo cywilizacji naddunajskich: Małopolska na przełomie epoki kamienia i miedzi (Kaczanowska, M., ed.), 63–76. Kraków.
- KALICZ, N., 1994: Wenden des Spätneolithikums im Oberen Theißgebiet, Nyíregyházi Jóna András Múzeum Évkönyve 36, 263–290.
- KAMIENSKA, J. – KOZŁOWSKI, J. K., 1990: Entwicklung und Gliederung der Lengyel- und Polgar-Kulturgruppen in Polen. Warszawa–Kraków.
- KAMINSKÁ, L., 1984: Výskum archeologickej lokality v Hrčeli, *Historica Carpatica* 15, 255–281.
- 1987: Príspevok k osídleniu Hrčela v mladej a neskorkej dobe kamennej, *Archeologické rozhledy* 39, 481–506.
- 2007: Praveké osídlenie pieskovej duny Veľká Moľva v Čičarovciach, *Slovenská archeológia* 55, 203–260.
- KAMINSKÁ, L. – PELISIAK, A., 1991: Štiepaná kamenná industria skupiny Tiszapolgár-Csőszhalom-Oborín z Hrčela, *Východoslovenský pravek* 3, 26–38.
- KOZŁOWSKI, J. K., 2004: Problem kontynuacji rozwoju pomiędzy wczesnym i środkowym neolitem oraz genezy „cyklu lądzielsko-polgarskiego” w basenie górnej Wisły, *Materialy archeologiczne Nowej Huty* 24, 11–18.
- LICHARDUS, J. – LICHARDUS-ITTEN, M., 1997: Spätneolithische Funde von Čičarovce (Ostslowakei) und das obere Theißgebiet an der Schwelle zur frühen Kupferzeit, *Saarbrücker Studien und Materialien zur Altertumskunde* 4–5, 143–249.
- NOVOTNÝ, B., 1958: Slovensko v mladšej dobe kamennej. Bratislava.
- PAVÚK, J., 1994: Zur Synchronisierung der Lengyel- und Theiß-Kultur. In: Internationales Symposium über die Lengyel-Kultur 1888–1988, 200–207. Brno–Łódź.
- 1996: Poznámky k vzťahu malickej a lengyelskej kultúry. In: Kultura malicka (Kozłowski, J. K., ed.), 119–135. Kraków.
- 2000: Das Epilengyel–Lengyel IV als kulturhistorische Einheit, *Slovenská archeológia* 48, 1–26.
- 2004: Kommentar zu einem Rückblick nach vierzig Jahren auf die Gliederung der Lengyel-Kultur, *Slovenská archeológia* 52, 139–160.
- 2007: Poznámky k neskorému neolitu na Východoslovenskej nížine vo svetle výsledkov výskumu v Polgári-Csőszhalome, *Slovenská archeológia* 55, 261–275.
- PAVÚK, J. – ŠIŠKA, S., 1980: Neolit a eneolit, *Slovenská archeológia* 28, 137–158.
- RACZKY, P., 1992: Neolithic settlement patterns in the Tisza region of Hungary. In: Settlement patterns between the Alps and the Black Sea 5th to 2nd Millenium B.C. (Aspes, A., ed.), 77–86. Verona–Lazise.
- RACZKY, P. et al., 2002: Raczky, P. – Meier-Arendt, W. – Anders, A. – Hajdú, Zs. – Nagy, E. – Kurucz, K. – Domboróczki, L. – Sebök, K. – Sümegi, P. – Magyari, E. – Szántó, Z. – Gulyás, S. – Dobó, K. – Bácskay, E. – Biró, K. T. – Schwartz, Ch.: Polgár-Csőszhalom (1989–2000): Summary of the Hungarian–German Excavations on a Neolithic Settlement in Eastern Hungary. In: Mauerschau. Festschrift für Manfred Korfmann (Aslan, R. – Blum, S. – Kastl, G. – Schweizer, F. – Thum, D., edd.). Bd. 2, 833–860. Remshalden–Grunbach.
- RACZKY, P. – DOMBORÓCZKI, L. – HAJDÚ, Zs., 2007: The site of Polgár-Csőszhalom and its cultural and chronological connections with the Lengyel culture. In: The Lengyel, Polgár and related cultures in the Middle/Late neolithic in Central Europe (Kozłowski, J. – Raczky, P., edd.), 49–70. Kraków.
- ŠIŠKA, S., 1968: Tiszapolgárska kultúra na Slovensku, *Slovenská archeológia* 16, 61–175.
- TOČÍK, A. – LICHARDUS, J., 1966: Staršia fáza slovensko-moravskej maľovanej keramiky na juhozápadnom Slovensku, *Památky archeologické* 57, 1–90.
- VIZDAL, J., 1961: Neolitická jama z Oborína, *Archeologické rozhledy* 13, 318–325, 349–351.
- 1970: Neskoroneolitické nálezy z Oborína, *Slovenská archeológia* 18, 217–234.
- 1973: Zemplín v mladšej dobe kamennej. Košice.

- 1973a: Archeologické nálezy na trase tranzitného plynovodu na území Zemplína, *Nové Obzory* 15, 183–190.
 - 1978: Kultový objekt potiskej kultúry na východnom Slovensku, *Archeologické rozhledy* 30, 361–371.
 - 1980: Potiská kultúra na východnom Slovensku. Košice.
 - 1986a: Rettungsgrabung in Ižkovce im Jahre 1985. In: Internationales Symposium über die Lengyel-Kultur, 305–312. Nitra–Wien.
 - 1986b: Ďalšie sídliskové objekty a kostrový hrob s vypichovanou keramikou vo Veľkých Raškovciach, okr. Trebišov, *Archeologické rozhledy* 38, 609–622.
 - 1986: Výskumy a nálezy Zemplínskeho múzea v Michalovciach, *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku* v roku 1985, 237–252, 336–369.
 - 1987: Výskumná činnosť Zemplínskeho múzea v Michalovciach, *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku* v roku 1986, 109–112.
 - 1993: Príspevok k osídleniu Východoslovenskej nížiny v dobe potiskej kultúry, *Archeologické rozhledy* 45, 26–56.
 - 1994: Osídlenie Východoslovenskej nížiny v neskorom neolite. Kandidátska dizertácia. Prešov.
 - 1998: K problematike neskoroneolitického vývoja na Východoslovenskej nížine, *Východoslovenský pravek* 5, 91–104.
- ZÁPOTOCKÁ, M., 2004: Chrudim. Příspěvek ke vztahu české skupiny kultury s vypichanou keramikou k malopolské skupině Samborzec-Opatów, *Archeologické rozhledy* 56, 3–55.
- 2007: Die Entstehung und Ausbreitung der Kultur mit Stichbandkeramik in Mitteleuropa. In: *The Lengyel, Polgár and related cultures in the Middle/Late neolithic in Central Europe* (Kozłowski, J. – Raczky, P., edd.), 199–215. Kraków.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Entwicklung im Gebiet von Zemplín gegen Ende des Neolithikums

Der Beitrag behandelt den aktuellen Kenntnisstand der Problematik vom Ende des Neolithikums in der Ostslowakei. Dabei geht er von den aktuellen Erkenntnissen aus, die eine Neubewertung des Keramikmaterials betreffen, das aus folgenden vier ausgewählten Zemplíner Fundstellen stammt: Zemplín-Rétrejárom, Ižkovce, Veľké Raškovce und Malé Raškovce. Ziel des Beitrags ist es, den derzeitigen Stand der chronologischen Einordnung dieser ausgewählten Fundstellen aufzuzeigen und die einzelnen Haltungen der Forscher miteinander zu vergleichen, die sich in ihren Studien mit ihnen befasst haben.

Eine der ersten Fundstellen, die ihrer charakteristischen Verzierung auf der Keramik nach der klassischen Theiß-Kkultur zugeordnet wurde, ist die Fundstelle Zemplín-Rétrejárom. Im keramischen Verzierungsstil sind außer der vorkommenden Ritzkeramik vom Typ Zemplín auch Henkel mit kleinen, warzenartigen Knubben für sie charakteristisch, die als Bindeglied angesehen werden und sowohl in der Lengyel-Kultur als auch in der Malice-Kultur vorkommen. J. Pavúk und M. Vizdal kommen bei ihren Versuchen, die Fundstätte Zemplín in einen chronologischen Rahmen einzuordnen, immer zu den gleichen Schlussfolgerungen. Ihrer Klassifizierung nach ging der Fundstelle Zemplín die Fundstelle in Ižkovce voran, die sich dort

als die älteste erwies. J. Lichardus, M. Lichardus-Itten und auch P. Raczky mit Co-Autoren betrachten Zemplín als die chronologisch älteste und die Funde aus Ižkovce wären erst nach ihr gekommen.

An der bedeutenden Fundstelle in Ižkovce wurde Keramikmaterial gefunden, das mit Stichbandornamenten verziert war, die wir zu jener Zeit bereits an der Fundstelle in Veľké Raškovce kennen. Die hauptsächliche Neuheit war der Fund einer zierlichen, dreifach geritzten Spirale. Dieses Motiv ist für lengyelzeitliche Fundstätten charakteristisch.

Bei der chronologischen Einordnung von Ižkovce in den Rahmen der spätneolithischen Entwicklung wird von den Forschern eine annähernd gleiche Meinung vertreten. Zum Materialbestand dieser Fundstelle haben sich M. Vizdal, J. Pavúk, M. Zápotocká, J. Lichardus, M. Lichardus-Itten, N. Kalicz, M. Kaczanowska, J. K. Kozłovsky und J. Kamińska geäußert. Eine größere Abweichung kann insgesamt im Einfluss von/auf andere(n) Kulturen beobachtet werden, wie beispielsweise die Verbreitung lengyelzeitlicher Einflüsse auf dieses östliche Gebiet.

An der Fundstelle in Veľké Raškovce taucht zum ersten Mal Stichbandkeramik in unserem Raum auf. Von Forschern wie J. Vizdal, M. Vizdal, M. Zápotocká, J. Lichardus, M. Lichardus-Itten, N. Kalicz, J. Pavúk, M. Kaczanowska, J. K. Kozłovsky und J. Kamińska wurden die dortigen Funde dem Niveau der Samborzec-Opatów-Gruppe oder dem der Malice-Kultur zugeordnet. Einheitlich definiert wurde die Stichbandkeramik im Rahmen der Stufe IVa, bzw. IVb. Eine unterschiedliche Auffassung besteht in der Frage der Genese, wie die Lengyel-Kultur bis zu diesen Orten vorgedrungen ist. Die jüngste Untersuchung der Fundstätte in Veľké Raškovce trug mit ihrem Keramikmaterial dazu bei, dass das Gebiet Zemplín um weitere Fundstelle mit Stichbandkeramik erweitert werden konnte. Ihre Einordnung in eine konkrete Stufe bleibt jedoch auch weiterhin offen.

Eine richtige chronologische Einordnung der Fundstelle im Gebiet Zemplín ist momentan abhängig von den Grabungen in den Nachbargebieten. Die Verfasser sind sich darin einig, dass zu wenige Grabungen das Hauptproblem darstellen. Für unser Gebiet muss aber auch der unterschiedliche Charakter der untersten Bodenschicht hervorgehoben werden, der die Entstehung der Siedlung beeinflusst hat. Deutliche Lücken beobachten wir schon darin, dass wir häufig auf Grabungen zurückgreifen müssen, die bisweilen schon 50 Jahre zurückliegen, ferner auch darin, dass uns weder neue Untersuchungen noch aktuelle Radiokarbondatierungen aus diesem Zeitabschnitt zur Verfügung stehen.